

Normal ve Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Annelerin Çocuklarının Dil Edinimine İlişkin Görüşleri ile Çocuklarıyla Etkileşim Biçimlerinin Karşılaştırılması

A Comparative Study on Mothers' Beliefs Concerning Language Acquisition and Styles of Interactions with their Children with and without Special Needs

Figen TURAN*

Hacettepe Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada normal ve özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuklarının dili nasıl öğrendiklerine ilişkin inanç ve görüşleri ile çocuklarıyla etkileşimdeki tutumları ve uygulamaları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu amaçla hazırlanan anket yoluyla 3-4 yaş arasındaki normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli 181 çocuk annesinin görüşleri ve çocuklarıyla etkileşim kurmaya ilişkin tutumları değerlendirilmiştir. Sonuçlar her iki grupta da dil edinimine ilişkin görüşler ile uygulamaların ilişkili olduğunu, iki grup arasında benzerliklerin yanı sıra farklılıklar da olduğunu göstermiştir. Annelerin çocuklarıyla etkileşimlerinde farklı stratejileri birleştirerek kullandıkları bulunmuştur. Bulgular, anne-çocuk etkileşiminde çocuğa yöneltilen dilin ve anne-çocuk etkileşiminin eğitim programlarındaki önemi açısından tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Anne-çocuk etkileşimi, dil edinimi, çocuğa yöneltilen dil, normal gelişim gösteren çocuk, özel gereksinimli çocuk.

Abstract

In this study, attitudes towards mother-child interaction, practices and beliefs of mothers of children with and without special needs about their language acquisition were examined comparatively. For this purpose, beliefs and interaction patterns of 181 mothers of 3 to 4-year-old children with and without special needs were collected through a questionnaire. Results showed that beliefs and interactions were related and similarities and dissimilarities existed between the two groups. Mothers were found to use a combination of different strategies in their interaction with their children. Results were discussed with respect to the importance of child directed language and mother-child interaction in education programs.

Keywords: Mother-child interaction, language acquisition child directed language, typical development children, children with special needs.

Purpose

For children with and without special needs, the fact that the adult's interaction style influences the child's language acquisition may pave the way for the use of strategies, in education as well, based on the child's communication needs and the parents' interaction patterns with their children. The application of features of child-directed speech in educating the children with special needs generates a positive effect on the children's language development. Studies conducted in Turkey as pertaining into mother-child interaction and child directed speech are limited in number.

The aim of this comparative study is to investigate the beliefs and the opinions of the mothers

* Doç. Dr. Figen TURAN, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, fturan@hacettepe.edu.tr

of children with and without special needs concerning how their children learn language and the ways they support their children's language development. Coherent with this purpose, we looked for the answers to the questions stated below:

1. Do the mothers of children with special needs and the mothers of typically developing children differ in their beliefs and opinions about child rearing, children's language acquisition, and language instruction?
2. Do they differ in the practices of interaction with their children?

Results

Mothers of children with and without special needs agreed or strongly agreed with each of the 21 survey items. The distribution of the two groups' responses was compared by using Chi-square for each item. There was a significant difference between the groups for 5 items in total. The distribution was calculated according to logistic regression of both groups.' The possibility of the 4 remaining items to properly classify the two groups is 81.6%.

Mothers responded "almost always" or "very often" for 14 items regarding the practices of mother-child discourse. There was a significant difference the groups for 7 items in total. The distribution was calculated according to the logistic regression analysis, of the responses to the 14 items forming the second part of the questionnaire and related with mother-child discourse. The results of the analysis showed that the possibility of the 4 remaining items to properly classify the two groups is 83.6%.

Discussion

When the questionnaires were analyzed, dissimilarities between the two groups regarding their opinions of children's language acquisition and their ways to interact with their children were detected. One of the areas in which the two groups differ is relevant to instruction. Mothers of children with special needs believe that the best way for their children to learn is the education given by adults and the children should be asked to repeat new words; however, mothers from both groups suggest that children may learn while playing. Among the practices of the mothers of children with special needs are child-directed speech strategies. Mothers of the children with special needs indicated that their children join the conversations whenever they have an interest in the subject. One of the child-centered practices that mothers of children with special needs mentioned is that they utilize expansion by repeating what the child says adding some new words. This study suggests that mothers of TD children tend to believe that children are capable of learning to talk on their own and of helping with daily routines as long as they are spoken with. Those parents who believe that their children are not too young to learn also indicated that they speak with their children about daily routine. One of the most notable findings of this research study is that mothers rarely read books and do storytelling with their children. The mothers from both groups employ combinations of different strategies while interacting with their children.

Conclusion

Research results show that the beliefs of mothers of children with and without special needs regarding how language is learned are associated with how they interact with their children. There are also some disparities between them especially in their actions to support language as adults, along with the similarities between two groups. In spite of these disparities, the practices of both groups convey a common objective, namely to support the child's language development. For this reason, it is important to improve the quality of mother-child interaction for preventive intervention and for accelerating the child's language development in education. Improving the skills of parents to interact with their children and choosing activities arranged in accordance with the interest of parents and children will positively affect the success of early education programs.

Giriş

Çocuğun amacını, düşüncesini ve isteğini diğerleriyle paylaşabilmesini sağlayan dil, sosyal bir bağlam içinde kullanılmaktadır. Bu nedenle, dilin kazanıldığı ortama ilişkin özelliklerin dil kazanımında etkili olduğu kabul edilmektedir. Ortamda çocuk ile etkileşime giren yetişkinlerin kullandıkları dil ve çocukla etkileşimlerinde bu dili kullanma biçimlerinin oluşturduğu bağlam yer almaktadır. Dil kazanımına ilişkin sosyal etkileşimci yaklaşımda da dilin, çocuğun yakın çevresinde yer alan kişilerle aktif sosyal etkileşimi yoluyla öğrenildiği ileri sürülmektedir (Chapman, 2000; Nelson, 1998; Turan, 2012).

Yetişkinlerin çocukla etkileşimlerinde kullandıkları etkileşim stiline çocuğun gelişimiyle bağlantılı olduğu ve gelişimini hızlandırdığı gösterilmiştir. Özellikle anne-çocuk etkileşiminde annenin çocukla aynı aktivite ya da nesneye odaklanması, çocuğun sohbete katılımını sağlamak için sorular sorması gibi annelerin konuşması ile ilgili bazı özelliklerin çocukların dil gelişimi ile olumlu ilişkisi olduğu belirlenmiştir (Fewell ve Deutscher, 2002; Hoff-Ginsberg, 1991; Tamis-LeMonda, Bornstein ve Baumwell, 2001; Tomasello ve Farrar, 1986; Yoder ve Warren, 1998). Yetişkinlerin çocukla etkileşim sırasında çocuğun gelişimsel ve dil düzeyine göre kendi dil girdilerinde ayarlamalar yapmaları, *çocuğa yöneltilen dil* (child directed speech) şeklinde isimlendirilmektedir. Çocuğa yöneltilen dilin içerdiği bazı özellikler: *Çocuğun düzeyine uygun dilbilgisel yapılar kullanma, kısa cümleler kullanma, tekrarlar içeren yavaş konuşma hızı, ifadelerin genişletilmesi, çocuğun ilgilendiği nesnelere ve olaylar hakkında konuşma, çocuğun konuşmasının vurgu, ritim gibi özelliklerinin taklidi, çocuğun cümlelerini tekrar etme, sorular yöneltilme* şeklindedir. Normal gelişim gösteren çocuklarla etkileşimde, dilin basite indirildiği bu tip stratejilerin kullanımı çocukların dil kazanımını kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Çocuğa yöneltilen dil kullanımı, dilin bileşenleri ve söylem açısından çocuğun iletişim partneri olarak konuşmaya katılımını destekleyen uyarlamaları içermektedir. İletişim çabaları paylaşılan ve uygun şekilde cevaplanan çocukların kuşkusuz sosyal ve dil yeterlilikleri artmaktadır. Eğer anne-babalar çocuğun ilgisini izler ve çocuğun ilgisine uygun dil girdisi sağlarlarsa, dil öğrenimini kolaylaştırırlar. Annenin çocuğun ilgilendiği nesne/olay için uygun sözel ipuçları sağlaması çocukların gönderge (referent) ile dilsel sembolleri eşleştirmesini kolaylaştırır, kullanılan dilin anlaşılabilirliğini artırır ve dilin sosyal-iletişimsel işlevlerini pekiştirir (Nelson, 1998; Tomasello ve Farrar, 1986; Yoder, Kaiser, Alpert ve Fischer, 1993; Kaderavek ve Justice, 2002)

Erken dönemde çocukların dil kullanımı ile annelerin konuşma özelliklerinin ilişkili olduğu gösterilmiştir (Pine, Lieven ve Rowland, 1997; Yoder ve Warren, 1998). Genel olarak anne-babaların dil girdisi ile çocukların dil gelişimi arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Baumwell, Tamis-LeMonda ve Bornstein'ın (1997) vurguladığı gibi gelişimin belirli dönemlerinde belirli tip tepkiler verilmesinin, çocukların belirli alanlardaki gelişimine katkısı söz konusu olabilmektedir.

Erken dönemde anne-çocuk etkileşiminin niteliği, çocukların ileri yıllardaki dil gelişimine de katkıda bulunmaktadır. Boylamsal yapılan çalışmalarla annelerin etkileşimde çocuğun iletişim girişimlerine duyarlı olmasının (maternal responsiveness), ileri yaşlardaki dil yeterliliğinde olumlu etkileri olduğu kanıtlanmıştır (Baumwell, Tamis-LeMonda ve Bornstein, 1997; Beckwith ve Rodning, 1996; Fewell ve Deutscher, 2002; Kelly, Morisset, Barnard, Hammond ve Booth, 1996).

Annelerin çocuklarıyla konuşma biçiminin kültürler arasında farklılıklar gösterdiğini ve çocuğa yöneltilen dilin değişik kullanımının olabileceğini gösteren çalışmalar yapılmıştır (Girolametto, Bonifacio, Visini, Weitzman, Zocconi ve Pearce, 2002; Johnston ve Wong, 2002; Rodriquez ve Olswang, 2003; Van Kleeck, 1994). Çocuk yetiştirme, eğitim ve dil bozukluğunun nedenleri konularında annelerin görüşleri kültürlere göre farklılık göstermekte olup görüşlerin bireylerin tutum ve uygulamalarında etkili olduğu görülmektedir (Rodriquez ve Olswang, 2003).

Bağlam da annelerin çocuklarıyla konuşmasını etkileyen özelliklerden biridir (Justice ve Kaderavek, 2003; Van Kleeck, Gillam, Hamilton ve McGrath, 1997). Hoff-Ginsberg (1991), farklı bağlamlardaki anne-çocuk etkileşimlerini karşılaştırdığı çalışmasında, kitap okuma sırasında annelerin konuşmada daha geniş bir sözcük dağarcığı kullandığını, daha sık soru sorduğunu ve

daha az yönlendirici olduğunu bulmuştur.

Çocuğun engelli olması, annelerin çocuğuna ilişkin düşüncelerini ve uygulamalarını etkileyen bir diğer önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelli çocuğun özellikleri yaşatlarından farklılık göstermekte, bu farklılık engelli çocuk annelerinin çocuklarıyla etkileşimde normal gelişim gösteren çocuk annelerinden farklı davranışlar sergilemelerine neden olabilmektedir. Quirk, Ciottone, Minami, Wapner, Yamamoto, İshii, Irizarry ve Pacheco (1986) kültür ve engel arasında anlamlı ilişki olmasının, çocukların özelliklerinin çevre üzerindeki etkisini gösterdiğini ileri sürmüşlerdir. Farklı engel gruplarında yer alan çocukların genellikle ifade edici dilde ciddi sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlılıklarının anne-babalarının kendi konuşmalarında normal gelişimde görülenlere benzer şekilde çocuklarının dil düzeyine göre düzenlemeler yapmalarına neden olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Johnson-Glenberg ve Chapman (2004) Down Sendromlu çocuklarla, normal gelişim gösteren çocukların annelerinin konuşmalarında yaptıkları düzenlemelerin, çocukların dil gelişimine etkilerini karşılaştırdıkları bir çalışma yapmışlardır. Down Sendromlu çocuk annelerinin farklı sözcük tiplerini kullanımının, çocuklarının sözel olmayan zekâsına ve alıcı dil düzeylerine uygun düzenlemeler içerdiğini bulmuşlardır.

Özel gereksinimli çocukların dil gelişimindeki farklılıklar annelerinin de farklı dil düzenlemeleri yapmalarına neden olabilmektedir. Örneğin, çocukların daha kısa ve daha az anlaşılır cümleler kullanmasının, annelerin farklı tip sözceleri genişletmelerine neden olabileceği düşünülebilir. Yoder, Hooshyar, Klee ve Schaffer (1996) Down Sendromlu çocuk annelerinin dil gecikmesi olan çocuk annelerinden farklı olarak çocuklarının mesajını tekrar yapılandırdıkları için birden fazla sözcükten oluşan kısmen anlaşılır olan ifadeleri genişlettiklerini bulmuşlardır.

Bakkaloğlu ve Sucuoğlu (2000), normal ve zihinsel yetersizliği olan bebeklerin anneleriyle etkileşimlerini karşılaştırmalı olarak inceledikleri çalışmada, zihin engelli bebek annelerinin daha az tepki verme, ilgi ve oyuncak seçme davranışı, buna karşın daha fazla etkileşim başlatma, olumlu duygu ve yönerge verme davranışı sergilediklerini bulmuşlardır. Zihinsel yetersizliği olan bebek annelerinin bebeklerinin daha fazla kontrole gereksinim duyduğunu ve bunu yönerge verme yoluyla sağladıklarını belirtmişlerdir. Cunningham, Reuler, Blackwell ve Deck (1981), benzer şekilde engelli çocuğa sahip annelerin kullandıkları dilin daha fazla yönerge, daha kontrollü soru içerdiğini belirlemişlerdir. Ancak erken dönemde daha fazla tepkisel etkileşim gösteren annelerin çocuklarının ilerideki sözel performanslarının yönerge vermeye dayalı etkileşim kullanan annelerin çocuklarından daha yüksek olduğunu gösteren çalışmalar söz konusudur (Fewell ve Deutscher, 2002). Zihinsel yetersizliği olan çocuklarda da annelerin çocuğun iletişim çabalarını daha çok desteklemeleri ve çocuğa yöneltilen dilin içerdiği bazı stratejileri kullanmalarının zihin engelli çocukların sadece dil gelişimlerine değil, genel gelişimsel ilerlemelerine katkı sağladığı gösterilmiştir (Mahoney, 1988; Mahoney, Finger ve Powell, 1985). Diken (2007), dil yetersizliği olan çocukların annelerinin, çocuklarıyla etkileşim stillerini ve özyeterlilik inançlarını araştırmış ve annelerin özyeterlilikleriyle bazı iletişimsel davranışların (başarı amaçlı davranışlar ve sözel övgü kullanma) güçlü ilişkisi olduğunu bulmuştur. Araştırmada ayrıca kendini daha yeterli gören annelerin dil yetersizliği olan çocuklarıyla daha fazla sözel iletişimde bulunduğunu ileri sürmüştür. Diken (2009), çalışmasında gecikmiş dil ve konuşma tanısı almış 19 çocuk ve annesi ile yaptığı çalışmada, annelerin etkileşimsel davranışları ile özyeterlilikleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada annelerin duyarlı ve yanıt verici olduğu belirlenirken, annelerin aynı zamanda düşük düzeyde sıcak davrandıkları ve düşük düzeyde sözel pekiştireç kullandıkları bulunmuştur. Annelerin çoğu aynı zamanda oldukça yönlendirici davranmışlardır. Özyeterlilik algılamaları yüksek olan annelerin daha çok sözel pekiştireç kullandıkları ve başarı odaklı oldukları ayrıca gözlenmiştir.

Hem normal hem özel gereksinimli çocuklarda yetişkinlerin etkileşim stiline dil öğreniminde etkili olduğunun gösterilmesi, eğitimde de çocuğun iletişim gereksinimini ve anne-babaların çocuklarıyla etkileşimde bulunma yollarını temel alan stratejilerin kullanımına neden olmaktadır (Kovarsky ve Duchan, 1997; Roper ve Dunst, 2003). Öğrenme gücü ve sınırlı iletişim becerileri olan çocuklarla çalışan öğretmenlerin çocukla etkileşim becerilerini geliştirmek

üzere düzenlenmiş bazı eğitim programlarında da anne-çocuk etkileşim modelinin temel alındığı görülmektedir (Nind, Kellett ve Hopkins, 2001).

Özellikle erken eğitim programlarında annelerin eğitimin planlanması ve uygulanması aşamalarına aktif katılımı desteklenmektedir. Anne katılımının desteklenmesinin en önemli nedenlerinden biri, çocuklarıyla etkileşimlerine ilişkin özelliklerin dil öğrenimini desteklemesidir. Yoder ve Warren'ın (1998) çalışması da anneleri etkileşimde daha duyarlı olan çocukların müdahale programından daha fazla yarar sağladıklarını göstermiştir. Anne-babalara özel gereksinimli çocuklarıyla etkileşim becerilerini geliştirmek üzere düzenlenmiş programların da temel vurgusu, erken müdahalede anne-çocuk etkileşiminin niteliğinin önemli olmasıdır (Kaiser, Hancock ve Nietfeld, 2000; Mahoney ve Powell, 1988). Bu tip programlarda dil öğrenimini hızlandırdığına inanılan, özellikle çocuğa yöneltilen dilin içerdiği özellikler başta olmak üzere aileler çocukla etkileşim hakkında bilgilendirilmektedir. Çocuk merkezli, etkileşimci bir yaklaşımı temel alan müdahale programına katılımlarından sonra annelerin taklit ve genişletmeyi kullanmasının ifade edici dil gelişiminde gecikme olan çocuklarının sözel becerilerinde etkili olduğu gösterilmiştir (Girolametto, Weitzman, Wiigs ve Pearce, 1999). Bu çalışmada annelerin çocuklarıyla cevaplayıcı etkileşim kurmasının çocuklardaki farklı sözcük sayısı, sözcük birleştirmelerin sayısı ve ifade edici dil yaşı ile doğrusal bir ilişkisi olduğu bulunmuştur.

Özel gereksinimli çocukların eğitiminde çocuğa yöneltilen dil kapsamında yer alan özelliklerin kullanımının çocukların dil gelişiminde olumlu etkileri olmaktadır (Kovarsky ve Duchan, 1997; Paparella ve Kasari, 2004; Roper ve Dunst, 2003; Tomasello ve Farrar, 1986; Yoder, Kaiser, Alpert ve Fischer, 1993). Tüm bu çalışmalar çocuk-merkezli dil eğitim yaklaşımının temel prensiplerini desteklemektedir. Bu prensipler: *Çocuğun ilgisini izlemek, çocuğun yaptıkları hakkında konuşmak, çocuğun söylediklerini tekrar etmek, model olmak, çocuğun söylediklerini genişletmek, doğru geri iletim vermek, çocuğa yakın oturmak, göz kontağı kurmak ve çocuk-merkezli bir ortama uygun çevre düzenlenmesi yapmaktır.* Ayrıca eğitimde ortak dikkat becerilerinin geliştirilmesi de önemli bir hedef olarak görülmektedir.

Ülkemizde anne-çocuk etkileşimi, çocuğa yöneltilen dil konusunda yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. (Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000; Diken, 2007; Diken, 2009), Anne-çocuk etkileşiminin içerdiği özelliklerin çocukların dil gelişimine katkılarını ortaya koyması nedeniyle, özellikle erken çocukluk dönemindeki anne-çocuk etkileşimine ilişkin çalışmaların yapılması gerekmektedir. Özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuklarının dili nasıl öğrendiği konusundaki görüşlerinin, normal gelişim gösteren çocuk annelerinden farklılaşabileceği ve bu farklılığın iki grubun çocuklarıyla etkileşim stillerinde de farklılık yaratabileceği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle, ülkemizdeki normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuklarla anneleri arasındaki etkileşim özelliklerinin incelenmesinin gerekli olduğu düşünülmüştür.

Bu çalışmanın amacı, normal ve özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuklarının dili nasıl öğrendiklerine ilişkin görüşlerini/düşüncelerini ve çocuklarının dil gelişimini destekleme yollarını karşılaştırmalı olarak incelemektir. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuk yetiştirme, çocukların dili nasıl öğrendiği ve dil öğretimine ilişkin görüşleri farklılaşmakta mıdır?
2. Normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuklarıyla etkileşimde tutum ve uygulamaları farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Araştırma Grubu

Araştırma grubunu Ankara İli merkezinde kreşlere/anaokullarına ve özel eğitim merkezlerine devam eden 3-4 yaşlar arasındaki normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli

çocukların anneleri oluşturmuştur. Araştırmaya katılmaya istekli olduğunu bildiren toplam 221 anneye veri toplama aracı ulaştırılmıştır. Uygun yanıtlanmayan veri toplama araçları elendiğinde, 88 normal gelişim gösteren ve 93 özel gereksinimli çocuk annesi olmak üzere toplam 181 anne araştırma grubunu oluşturmuştur.

Özel gereksinimli 93 çocuğun tanıları incelediğinde, çocukların 53'ünün (%63.1) zihinsel yetersizliği olan çocuklar, 16'sının (%19.1) yaygın gelişimsel bozukluk, 8'inin (%9,5) otizm ve 7'sinin (%8,3) cerebral palsy tanılı olduğu belirlenmiştir. Normal gelişim gösteren 88 çocuğun 53'ü (%60,2) kız, 35'i (%39,8) erkek olup, 93 özel gereksinimli çocuğun 48'i kız (%50.2), 45'i (%49.8) erkektir. Evlerinde Türkçe dışında başka bir dil kullanılmadığı belirlenen tüm annelerin eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($\chi^2=0.261$, $p=0.878$). Normal gelişim gösteren çocukların annelerinin %36.4'ü üniversite, %36.4'ü lise, %27.3'ü ilköğretim mezunudur. Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin %33.3'ü üniversite, %39.8'i lise, %26.9'u ilköğretim mezunudur (Tablo 1). Tüm annelerin yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($\chi^2=7.32$, $p=0.198$).

Tablo 1.

Araştırmaya Katılan Annelerin Demografik Özelliklerinin Dağılımı

		Normal Gelişim Gösteren Çocuk n (%)	Özel Gereksinimli Çocuk n (%)	χ^2	p
Anne Yaş	20-25	13 (%14.0)	10 (%10.8)	$\chi^2(5)= 7.32$	0.198
	26-30	13 (%14.0)	28 (%30.1)		
	31-35	30 (%34.9)	35 (%37.6)		
	36-40	25 (%29.1)	13 (14.0)		
	41 +	7 (%8.1)	7 (%7.5)		
Anne Eğitim	Yüksekokul	32 (%36.4)	31 (% 33.3)	$\chi^2(3)= 0.261$	0.878
	Lise	32 (%36.4)	7 (%39.8)		
	İlköğretim	24 (%27.3)	25 (%26.9)		

* $p < 0.05$

Veri Toplama Aracı

Araştırmada normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuklarının dili nasıl öğrendiklerine ilişkin inanç ve görüşleri ile çocuklarının dil gelişimini destekleme amaçlı *çocuklarıyla etkileşimde* seçtikleri çeşitli tutum ve uygulamaların neler olduğunu belirlemek amacıyla, Johnston ve Wong (2002) tarafından aynı amaçla geliştirilmiş olan anket kullanılmıştır. Anketin maddelerine, araştırmacı tarafından ayrıca 3 madde (madde 21, 34, 35) eklenmiştir. Likert tipi 5'li dereceli olarak hazırlanan ankette 35 madde yer almaktadır.

Anketin kapsam geçerliliğini belirlemek amacıyla dil gelişimi alanında çalışan 9 uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Uzmanlardan ankette yer alan ifadeleri annelerin dil gelişimine ilişkin düşüncelerini ve dil gelişimini destekleme amaçlı uygulamalarını kapsam olarak yeterli bir biçimde temsil edip etmediğini belirlemeleri istenmiştir. Bu tespitler sonucunda anketin kapsam geçerliliğine sahip olduğu düşünülmüştür. Bu çalışmada anketin iç tutarlılığını saptamak amacıyla Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmış ve anketin ilk bölümü için .87, ikinci bölümü için .80 olarak belirlenmiştir.

Anket iki alt bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü oluşturan ilk 21 maddede çocukların dili nasıl öğrendikleri ve erken dönem dil edinimine ilişkin görüşleri ile ilgili maddelere annelerin ne kadar katıldıklarını işaretlemeleri istenmiştir. (Örneğin, "Çocuklar en iyi yönergeler verildiğinde öğrenirler") Geri kalan 14 maddenin oluşturduğu ikinci bölümde ise *çocuklarıyla etkileşimde* seçtikleri çeşitli tutum ve uygulamaları içeren maddeleri ne sıklıkta kullandıklarını işaretlemeleri istenmiştir. (Örneğin, "Yanlış sözcük kullandığında çocuğuma söylerim"). Katılımcıların ele alınan değişkenlere ilişkin bilgilerini elde etmek amacıyla anket formunun ilk sayfasında çocuklar ve anne-babalara yönelik demografik bilgiler de sorulmuştur.

Hazırlanan anketler çalışmaya katılmak için istekli olan annelerle karşılıklı görüşme yapılarak doldurulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuk annelerinin dilin nasıl öğrenildiğine ilişkin katıldıkları maddeler ile çocuklarıyla karşılıklı etkileşim sırasındaki farklı tutumlarının sıklığına göre iki grup arasındaki farklılıklar yüzde ve ki-kare testi kullanılarak analiz edilmiştir. Normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuk annelerinin anket maddelerine göre yordanması amacıyla ise Geriye Dönük Eleme Yöntemiyle Lojistik Regresyon Analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Anket Maddeleri Bazında Grup Farklılıkları

İlk analizde ankette yer alan 35 maddenin her biri madde bazında ele alınarak annelerin dilin nasıl öğrenildiğine ilişkin katıldıkları maddeler ile karşılıklı etkileşimdeki farklı tutum ve uygulamaların sıklığına göre gruplar arasındaki farklılıklar incelenmiştir.

Tablo2.

Özel Gereksinimli ve Normal Gelişim Gösteren Çocuk Annelerinin Dil Öğrenimi İle İlgili Maddelerde Yer Alan İfadelere "Katılma" ya da "Tümüyle Katılma" Yüzdeleri

Madde	Normal Gelişim Gösteren Çocuk %	Özel Gereksinimli Çocuk %
1	20.4	31.9
2	95.2	97.9
3*	65.0	87.2
4	75.9	87.3
5	93.9	89.3
6*	92.7	80.9
7**	18.1	42.5
8	62.7	70.2
9	72.3	83.0
10	78.3	72.3
11	39.8	36.1
12*	42.2	66.0
13	83.2	76.6
14	94.0	97.9
15	91.5	95.8
16	86.8	87.2
17**	92.8	85.1
18	36.1	44.7
19	78.3	76.6
20	38.5	48.9
21	51.8	57.4

* $\chi^2(4) = p < 0.05$ ** $\chi^2(4) = p < 0.001$

3. Anne-babalar çocuklarının konuşmayı öğrenmelerine yardım etmek için yeni sözcükleri tekrarlamalarını istemelidir.

6. Anne-babalar çocuklar hata yapsalar bile deneme yapmalarına izin vermelidirler.

7. Aile üye isimlerinin öğrenilmesi, nesne isimlerinin öğrenilmesinden daha önemlidir.

12. Küçük çocuklar en iyi yetişkin tarafından öğretim verildiğinde (yönergeler yoluyla) öğrenirler.

17. Çocuklar kendileriyle konuşulduğu sürece konuşmayı kendi kendilerine öğrenirler.

Tablo 2'de normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuk annelerinin çocukların dili nasıl öğrendikleri ile ilgili ifadeleri içeren 21 maddenin her birine katıldıkları ya da tümüyle katıldıkları maddelerin yüzdelerini göstermektedir. İki grubun cevaplarının dağılımı her madde için kay-kare kullanılarak karşılaştırılmıştır. 5 madde için (3, 6, 7, 12, 17) anlamlı grup farklılıkları olduğu bulunmuştur.

Tablo 3.

Özel Gereksinimli ve Normal Gelişim Gösteren Çocuk Annelerinin Bir Uygulamayı “Çok Sık” ya da “Hemen Her Zaman” Kullanma Yüzdeleri

Madde	Normal Gelişim Gösteren Çocuk %	Özel Gereksinimli Çocuk %
22	59.1	68.6
23*	18.0	14.9
24*	3.6	14.9
25	80.7	91.5
26*	45.8	78.7
27	75.9	68.1
28	60.2	63.8
29	75.9	70.2
30*	96.4	80.8
31	60.2	44.7
32**	33.8	78.8
33	59.0	72.4
34*	41.0	34.0
35*	51.8	44.7

* $\chi^2(3) = p < 0.05$ ** $\chi^2(3) = p < 0.001$

23. Çocuğuma dinlenme ve uyku saatinde kitap okurum.

24. Çocuğumun söylediklerini anlamadığımda bunu görmezden gelirim.

26. Çocuğumun söylediklerini yeni sözcükler ekleyerek tekrar ederim.

30. Çocuğumla gününün nasıl geçtiği hakkında konuşurum.

32. Çocuğumdan benden sonra bir cümleyi tekrar etmesini isterim.

34. Çocuğuma masal (kitap kullanmadan) anlatırım.

35. Çocuğumla birlikte televizyon izlerken programda neler olduğu hakkında konuşurum.

Tablo 3'te ise anne- çocuk söylemine ilişkin maddeler için “hemen her zaman” ya da “çok sık” şeklinde cevap veren annelerin yüzdeleri görülmektedir. İki grubun cevaplarının dağılımı aynı şekilde her madde için kay-kare kullanılarak karşılaştırılmıştır. 7 madde için (23, 24, 26, 30, 32, 34, 35) anlamlı grup farklılıkları bulunmuştur.

Bu önanalizler iki grubun çocuk yetiştirme, çocukların öğrenme yolları ve çocuğa yöneltilen dil ile ilgili tutum ve uygulamalarındaki olası farklılıkların hangi noktalarda olduğunu göstermiştir. Normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuk annelerinin anket maddelerine verdikleri cevaplardaki grup farklılıklarının güvenilirliğini belirlemek amacıyla geriye dönük eleme yöntemiyle lojistik regresyon analizi yapılmıştır.

Anket Maddelerine Yanıtların Gruba Özgü Örnekleri

Tablo 4.

Dilin Nasıl Öğrenildiğine İlişkin Görüş Maddelerine Yanıtların Lojistik Regresyon Analizine Göre Dağılımı

Madde	B	p	Odds Oranı	%95 Güven Aralığı
3	.397	.060	1.487	.983-2.250
7	.442	.030	1.556	1.045-2.318
11	-.591	.004	.554	.371-.826
17	-.555	.030	.574	.347-.949
Temsil Gücü		%81.6		

Tablo 4'te anketin ilk 21 maddesini oluşturan çocukların dili nasıl öğrendikleri ve erken dönem dil gelişim aşamaları konularındaki görüşlerle ilgili ifadelerle ilgili ifadelerle iki grubun yanıtlarının lojistik regresyon analizine göre dağılımı görülmektedir. Anne görüşlerine ilişkin 4 maddenin (madde 3, 7, 11, 17) dahil olduğu bulunmuştur. Analiz sonucunda kalan bu 4 maddenin iki grubu doğru sınıflandırma olasılığının %81.6 olduğu bulunmuştur. Anne-babaların çocuklarının konuşmayı öğrenmelerine yardım etme için yeni sözcükleri tekrarlamalarını istemelerinin (madde 3) ve aile üye isimlerinin öğrenilmesinin nesne isimlerinin öğrenilmesinden daha önemli olduğuna (madde 7) katılanlar özel gereksinimli çocuk anneleri olarak sınıflandırılmıştır. Normal gelişim gösteren çocuk annelerinin 3 yaşındaki çocukların günlük ev işlerine yardım etmek için çok küçük olduklarına (madde 11) ve çocukların kendileriyle konuşulduğu sürece konuşmayı kendi kendilerine öğrendiklerine (madde 17) özel gereksinimli çocuk annelerinden daha fazla katılma eğiliminde oldukları belirlenmiştir.

Tablo 5.

Anne-Çocuk Söyleminde Tutumlarına İlişkin Maddelere Verilen Yanıtların Lojistik Regresyon Analizine Göre Dağılımı

Madde	B	p	Odds Oranı	%95 Güven Aralığı
25	1.238	.018	2.543	1.176-5.497
30	-.874	.038	.417	.182-.955
31	-.490	.080	.603	.343-1.062
32	.935	.001	2.777	1.533-5.032
Temsil Gücü		%83.6		

Tablo 5'te anketin ikinci bölümünü oluşturan anne-çocuk söylemine ilişkin 14 maddeye verilen yanıtların lojistik regresyon analizine göre dağılımı görülmektedir. Karşılıklı etkileşim tutumlarına ilişkin 4 maddenin (madde 25, 30, 31, 32) girdiği bulunmuştur. Analiz sonucunda kalan bu 4 maddenin iki grubu doğru sınıflandırma olasılığının %83.6 olduğu bulunmuştur. Çocuğunun konuşmak istediği konuda konuşmaya katıldığı ve çocuğundan kendisinden sonra bir cümleyi tekrar etmesini istediği şeklinde uygulama yaptığını bildirenler özel gereksinimli çocuk anneleri olarak sınıflandırılmıştır. Normal gelişim gösteren çocuk anneleri ise çocuğuyla gününün nasıl geçtiği hakkında konuştuğunu ve çocuğuna yeni sözcükler öğretmek için resimli kitaplar/kartlar kullandığını bildirmişlerdir.

Tartışma

Bu çalışmada normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuk annelerinin çocukların dili nasıl öğrendiği hakkındaki görüşleri ve çocuklarıyla etkileşim kurma stilleri ile çocuklarının dil gelişimini destekleme amaçlı kullandıkları tutum ve uygulamalar incelenmiştir. Bu çalışma ile annelerin dilin edinimi konusundaki düşünceleri ile çocuklarıyla etkileşim stillerinin ilişkisine de ışık tutmaya çalışılmıştır. Anket maddelerine verilen cevaplar incelendiğinde, iki grubun çocukların dil edinimine ilişkin görüşleri ile çocuklarıyla etkileşimde seçtikleri tutum ve uygulamaları arasında bazı farklılıklar olduğu bulunmuştur.

İki grubun farklılaştığı alanlardan biri öğretimle ilgilidir. Her iki grupta da çocukların oynarken öğreneceği düşünülmeyle beraber özel gereksinimli çocuk anneleri yetişkin tarafından verilecek öğretimin çocuklar için en iyi öğrenme yolu olduğuna ve yeni sözcüklerin tekrarının istenmesi gereğine inanmaktadırlar. Bu nedenle çocuklarıyla karşılıklı konuşmada özel gereksinimli çocuk annelerinin cümle tekrarı isteme şeklinde daha yetişkin merkezli, öğretime dayalı bir yol izledikleri görülmektedir. Glenberg ve Chapman (2004), Down Sendromlu bireylerin yaşları büyüse de annelerinin sözcük dağarcığını zenginleştirmek amaçlı aktiviteleri kullanmaya devam ettiklerini, uygun cevapları alamadıklarında ise düzeltme veya nesnelere kendilerinin isimlendirmesi yoluyla model olduklarını bulmuşlardır. Çalışmalarının bu bulgusunu Down Sendromlu çocuk annelerinin çocuklarını öğrenmeye devam eden bireyler olarak gördüklerini

gösterdiği şekilde yorumlamışlardır. Bu, araştırmanın özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuklarıyla etkileşimde daha öğretime dayalı bir yol izledikleri bulgusunu desteklemektedir.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin uygulamaları arasında çocuğa yöneltilen dilin içerdiği stratejilerin de yer aldığı dikkati çekmektedir. Özel gereksinimli çocuk anneleri çocuklarının ilgilendiği konuda konuşmaya katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu, anne-çocuk etkileşiminde istendik bir yol olarak görülmektedir. Çünkü yetişkin konuşması çocuğun ilgisine odaklandığında dil öğrenimi için optimum fırsatlar ortaya çıkmaktadır (Tomasello ve Farrar, 1986). Alanyazında çocukla ortak ilginin sağlanması konusunda özel gereksinimli çocuk annelerinin farklı tutum ve uygulamalarına ilişkin bulgular da söz konusudur (Mahoney ve Powell, 1988; Paparelle ve Kasari, 2004). Kuşkusuz farklı olmak bir şeyin olumsuz olması anlamına gelmemektedir; belki de özel gereksinimli çocuk annelerinin etkileşim stratejilerindeki farklılık, çocuklarının özelliklerine uygun düzenlemeler yapmalarından kaynaklanıyor olabilir. Bu araştırmadaki özel gereksinimli çocuk annelerinin hem çocuğa yöneltilen dilin içerdiği özellikleri kullanmaları hem de tekrar isteme gibi daha yetişkin merkezli tutumlarının olması ilk bakışta çelişkili gibi görünmektedir. Annenin duyarlı etkileşim yolunu kullanması istendik olmakla beraber bu, annelerin etkileşimi yönlendirmemesi anlamına gelmemektedir. İletişimi başlatmada yetersizliği olan bir çocukla etkileşimde annenin hem çocuğun ilgisini izleyip hem de iletişimi yönlendirmesi söz konusu olabilmektedir (Kovarsky ve Duchan, 1997; Paparelle ve Kasari, 2004). Bu araştırmanın farklı engel türlerinin özelliklerinden kaynaklanabilecek farklılıkları ele almaması bir sınırlılık olarak düşünülebilir. Bununla beraber araştırmaya katılan çocuk ve annelerin özel eğitim desteği alıyor olmaları bu sınırlılığı kısmen ortadan kaldırmaktadır. Annelerin çocuğun ilgisine katıldıklarını belirtmeleri de özel eğitim desteğinin olumlu bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Roper ve Dunst'ın (2003) belirttiği gibi bir çocuğun ilgisine odaklanma çocuğun katılımını arttırmakta, katılımın artması öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır.

Özel gereksinimli çocuk annelerinin kullandıklarını belirttikleri çocuk-merkezli uygulamalardan biri de karşılıklı konuşmada çocuğun söylediklerini yeni sözcükler ekleyerek tekrar etmeleri, yani genişletmeyi kullanmalarıdır. Çocuğun ifadesinin sözdizimi ve anlambilime ilişkin bazı eklemelerin yapılarak yetişkin tarafından tekrarı olarak tanımlanan genişletmenin hem normal hem özel gereksinimli çocukların dil gelişimine katkıları olduğu gösterilmiştir (Mahoney ve Powell, 1988, Scherer ve Olswang, 1984; Yoder, Hooshyar, Klee ve Schaffer, 1996). Girolametto ve arkadaşları (1999) da bu bulguya benzer şekilde gecikmiş konuşma tanılı çocukların annelerinin genişletme kullanımının çocuklardaki farklı sözcük sayısı, sözcük birleştirmelerin sayısı ve ifade edici dil yaşı ile olumlu korelasyonu olduğunu belirlemişlerdir.

Bu araştırmadaki normal gelişim gösteren çocuk annelerinin ise çocukların kendileriyle konuşulduğu sürece konuşmayı kendi kendilerine öğreneceklerine ve küçük çocukların günlük ev işlerine yardım edebileceğine daha fazla inandıkları belirlenmiştir. Çocuklarının öğrenmek için çok küçük olmadıklarına inanan bu aileler uygulamada da çocuklarıyla günlük yaşama ilişkin sohbet ettiklerini belirtmişlerdir. Daha çocuk-merkezli bir karşılıklı konuşma modeli sergiledikleri bu tip bir aktivite çocuğun bir iletişim partneri olarak görüldüğünü göstermektedir (Hoff-Ginsberg, 1991). Normal gelişim gösteren çocuk annelerinin uygulamalarında sadece çocuk-merkezli olmadığı, yeni sözcük öğretmek için resimli kitapların kullanımı gibi öğretime dayalı uygulamalarının da olduğu dikkati çekmiştir. Johnston ve Wong (2002) da anne-çocuk etkileşiminin iki kültür arasındaki farklılıklarını inceledikleri çalışmalarında, Çinli annelerin çocuklarına yeni sözcükleri öğretirken resimli kitapları Batılı annelerden daha çok kullandıklarını bulmuşlardır.

Araştırmanın en dikkat çekici bulgularından biri, annelerin kitap okuma ve masal anlatma uygulamalarını nadiren kullandıklarını belirtmeleridir. Çocuklara kitap okunmasının dil gelişimine olumlu katkıları olduğu farklı çalışmalarla gösterilmiştir (Justice ve Kaderavek, 2003; Van Kleeck, Gillam, Hamilton ve McGrath, 1997). Yetişkinlerin çocuklara kitap okumasının dil

gelişimini destekleyen önemli bağlamlardan biri olarak görülmesinin nedenleri şöyle sıralanabilir: Kitap okumada kullanılan dil tekrar içermekte, tahmin edilebilir bir bağlamda kullanılmakta, anlama ilişkin ipuçlarını içermekte, yetişkinin yeni dil biçimlerini kullanması ve yetişkin-çocuk etkileşiminde ortak ilginin oluşturulması için uygun fırsatlar sağlamaktadır (Kaderavek ve Justice, 2002). Johnston ve Wong'un (2002) belirttiği gibi kitap okuma yerine masal anlatma, aile albümüne bakma gibi eşdeğer işlevleri içeren diğer aktivitelerin kullanımı da söz konusu olabilir. Ancak bu çalışmada her iki grupta da kitap okuma ve masal anlatmanın uygulamalar arasında yer almadığı dikkati çekmektedir. Kitap okuma ve dil gelişimi arasındaki bağlantıyı gösteren çalışmaların her geçen gün çeşitlenerek arttığı düşünüldüğünde, kitap okuma ve benzeri aktivitelerin eksikliği özellikle özel gereksinimli çocuklar için önemli bir sorun olabilir.

Bu çalışmada, özel gereksinimli çocuk annelerinin çocuklarıyla etkileşiminin normal gelişim gösteren çocuk annelerinde görülenden tümüyle farklı olduğunu söylemek yanlış olacaktır. İki grup pek çok maddede benzer sonuçlar almıştır. Her iki gruptaki anneler çocukların konuşmadan önce bazı sözcükleri anladığını kabul etmişler, anne-babaların bebek gibi konuşmasının çocuklar için iyi bir model olmayacağını düşünmüşler, çocukların jestler yerine sözcüklerle iletişim kurmaları için teşvik edilmesi gereğine inanmışlar ve bebeklerin mırıldanmalarını anlamlı olarak yorumlamışlardır. Her iki grubun da dil gelişiminin erken dönemlerine ilişkin bilgiye sahip oldukları ama jest kullanımının dil gelişimine desteği olduğunu düşünmedikleri dikkati çekmektedir. Yine her iki grubun çocuklar kendileriyle konuşulduğu sürece konuşmayı kendi kendilerine öğrendiklerine ve çocukların yetişkin sohbetlerine sözel olarak katılmalarına izin verilmesi gereğine inandıkları görülmektedir. Bu sonuç ise ailelerin çocukları iletişimin aktif katılımcıları olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir. Uygulama örnekleri incelediğinde de çocuğun seçtiği konuda konuşmaya katılma, sohbet etme gibi bu yorumu destekleyen maddeleri annelerin sıklıkla uyguladığı görülmektedir. Yani iki gruptaki annelerin seçtikleri beceriler değişebilmekle beraber sonuç hedeflerinin aynı olduğu, çocuklarına iletişim için gerekli gördükleri becerileri öğretmeyi hedefledikleri görülmektedir. Her iki grupta da annelerin çocuklarıyla etkileşimlerinde hem çocuk hem yetişkin merkezli farklı stratejileri birleştirerek kullandıkları dikkati çekmektedir.

Sonuç

Tüm bu bulgular gözden geçirildiğinde, normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuk annelerinin dilin nasıl öğrenildiği konusundaki görüşleri ile çocuklarıyla etkileşim kurma yollarının ilişkili olduğu, iki grup arasında benzerliklerin yanı sıra özellikle dilin yetişkin tarafından desteklenmesi ile ilgili tutum ve uygulamaları arasında bazı farklılıklar da olduğu görülmüştür. Farklılıklar olmakla birlikte iki grubun uygulamalarının çocuğun dil gelişiminin desteklenmesi şeklinde ortak bir amaç taşıdığı söylenebilir. Anne-çocuk etkileşiminin incelenmesine ve geliştirilmesine yönelik çalışmalarda yalnızca ortaya çıkan davranışların değil, annelerin alana ilişkin bilgilerinin ve düşüncelerinin anlaşılması da önem taşımaktadır. Anne-babaların görüşlerinin incelenmesi alanda çalışan uzmanların çocuğu doğrudan etkileyen öğrenme çevresini anlamalarını sağlayacaktır (Booth, 1997). Bu çalışmanın sonuçlarının, daha büyük bir örneklem grubundan gözlem ve görüşme teknikleri de kullanılarak alınacak bulgularla desteklenmesinin alana katkısı olacağına inanılmaktadır. Anne-çocuk etkileşiminin niteliği, çocukların ilerideki dilbilgisel ve bilişsel becerilerdeki düzeyini belirlemektedir (Chapman, 2000; Kelly, Morisset, Barnard, Hammond ve Booth, 1996). Bu nedenle, anne-çocuk etkileşiminin niteliğinin geliştirilmesi, önleyici müdahale ve eğitimde çocuğun dil gelişimini hızlandırmak için çok önemlidir. Bu çalışma sonunda elde edilen bulguların erken eğitim programları için önemli bir etmen olan anne-çocuk etkileşimine ilişkin önemli ipuçlarını içerdiği düşünülmektedir. Erken eğitim programlarında ailelerin çocuklarıyla etkileşim kurma becerilerinin geliştirilmesi, çocukların ve ailelerin ilgisine göre düzenlenmiş aktivitelerin seçilmesi eğitim programının başarısını olumlu yönde etkileyecektir.

Kaynakça

- Bakkaloğlu, H. ve Sucuoğlu, B. (2000). Normal ve Zihinsel Engelli Bebeklerde Anne-Bebek Etkileşiminin Karşılıklı Olarak İncelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(4) 47-58.
- Baumwell, L., Tamis-LeMonda, C. S. ve Bornstein, M. H. (1997). Maternal verbal sensitivity and child language comprehension. *Infant Behaviour and Development*, 20(2), 247-258.
- Beckwith, L. ve Rodning, C. (1996). Dyadic processes between mothers and preterm infants: development at ages 2 to 5 years. *Infant Mental Health Journal*, 17(4), 322-333.
- Booth, C. L. (1997). Are parents' beliefs about their children with special needs a framework for individualizing intervention or a focus of change? In M. J. Guralnick (Ed.), *The effectiveness of early intervention* (pp.625-639). Baltimore: Paul H. Brookes.
- Chapman, R. S. (2000). Children's language learning: An interactionist perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(1), 33-54.
- Conti-Ramsden, G.(1990). Maternal recasts and other contingent replies to language-impaired children. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 55, 262-274.
- Cunningham, C. E., Reuler, E., Blackwell, J. ve Deck, J. (1981). Behavioral and linguistic developments in the interactions of normal and retarded children with their mothers. *Child Development*, 52, 62-70.
- Diken, İ., (2007). Turkish mothers' self-efficacy beliefs and styles of interactions with their children with language delays. *Early Child Development and Care*, 179 (4), 425-436.
- Diken, Ö. (2009). Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dil ve Konuşma Terapistliği Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Fewell, R. ve Deutscher, B. (2002). Contributions of receptive vocabulary and maternal style: variables to later verbal ability and reading in low-birthweight children. *Topics in Early Childhood Special Education*, 22(4), 181-190.
- Girolametto, L., Bonifacio, S., Visini, C., Weitzman, E., Zocconi, E. ve Pearce, P.S.(2002). Mother-child interactions in Canada and Italy: linguistic responsiveness to late-talking toddlers. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 37(2), 153-171.
- Girolametto, L.; Weitzman, E., Wiigs, M. ve Pearce, P. S. (1999). The relationship between maternal language measures and language development in toddlers with expressive vocabulary delays. *Journal of Speech Language Pathology*, 8, 364-374.
- Hoff-Ginsberg, E. (1991). Mother-child conversation in different social classes and communicative settings. *Child Development*, 62, 782-796.
- Johnson-Glenberg, M. C. ve Chapman, R. S. (2004). Predictors of parent-child language during novel task play: a comparison between typically developing children and individuals with down syndrome. *Journal of Intellectual Disability Research*, 48(3), 225-238.
- Johnston, J. R. ve Wong, A. (2002). Cultural differences in beliefs and practices concerning talk to children. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, Vol. 45, 916-926.
- Justice, L. M. ve Kaderavek, J. N. (2003). Topic control during shared storybook reading: mothers and their children with language impairments. *Topics in Early Childhood Special Education*, 23(3), 137-150.
- Kaderavek, J. ve Justice, L. M. (2002). Shared storybook reading as an intervention context: practices and potential pitfalls. *American journal of Speech-Language Pathology*, 11, 395-406.
- Kaiser, A. P., Hancock, T. B. ve Nietfeld, J. P. (2000). The effects of parent-implemented enhanced Milieu Teaching on the social communication of children who have autism. *Early Education ve Development*, 11(4), 423-446.

- Kelly, J., Morisset, C., Barnard, K., Hammond, M. ve Booth, C. (1996). The influence of early mother-child interaction on preschool cognitive/linguistic outcomes in a high-social-risk group. *Infant Mental Health Journal*, 17(4), 310-321.
- Kovarsky, D. ve Duchan, J. F. (1997). The interactional dimension of language therapy. *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, 28, 297-307.
- Mahoney, G. (1988). Maternal communication style with mentally retarded children. *American Journal of Mental Deficiency*, 92, 341-348.
- Mahoney, G. ve Powell, A. (1988). Modifying parent-child interaction: Enhancing the development of handicapped children. *The Journal of Special Education*, 22(1), 82-96.
- Mahoney, G., Finger, I. ve Powell, A. (1985). Relationship of maternal behavioral style to the development of organically impaired mentally retarded infants. *American Journal of Mental Deficiency*, 90, 296-302.
- Nelson, N. W. (1998). *Childhood language disorders in context: infancy through adolescence*. (2nd ed.) Needham Heights, MA: Allyn ve Bacon.
- Nind, M., Kellett, M. ve Hopkins, V. (2001). Teachers' talk styles: communicating with learners with severe and complex learning difficulties. *Child Language Teaching and Therapy*, 143-159.
- Quirk, M., Ciottone, R., Minami, H., Wapner, S., Yamamoto, T., İshii, S., Lucca-İrizarry, N. ve Pacheco, A. (1986). Values mothers hold for handicapped and nonhandicapped preschool children in Japan, Puerto Rico, and the United States mainland. *International Journal of Psychology*, 21, 463-485.
- Pine, J. M., Lieven, V. M. ve Rowland, C. F. (1997). Stylistic variation at the single word-stage: relations between maternal speech characteristics and children's vocabulary composition and usage. *Child Development*, 68(5), 807-819.
- Rodriquez, B. L. ve Olswang, L. B. (2003). Mexican_American and Anglo-American mothers' beliefs and values about child rearing, education, and language impairment. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 12, 452-462.
- Roper, N. ve Dunst, C. J. (2003). Communication intervention in natural learning environments: Guidelines for practice. *Infants and Young Children*, July-September, 215-226.
- Scherer, N. ve Olswang, L. (1984). Role of mother's expansions in stimulating children's language production. *Journal of Speech and Hearing Research*, 27, 387-396.
- Super, C. M. ve Harkness, S. (1986). The developmental niche: a conceptualization at the interface of child and culture. *International Journal of Behavioral Development*, 9, 545-569.
- Tamis-LeMonda, C. S., Bornstein, M. H. ve Baumwell, L. (2001). Maternal responsiveness and children's achievement of language milestones. *Child Development*, 72(3), 748-767.
- Tomasello, M. ve Farrar, M.J. (1986). Joint attention and early language. *Child Development*, 57, 1454-1463.
- Turan, F. (2012) İletişim, dil ve konuşma bozuklukları olan çocuklar. E. N. Metin (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocuklar*. Maya Akademi Yayın Evi, Ankara.
- Van Kleeck, A. (1994). Potential cultural bias in training parents as conversational partners with their children who have delays in language development. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 3, 67-78.
- Van Kleeck, A., Gillam, R. B., Hamilton, L. ve McGrath, C. (1997). The relationship between middle-class parents' book-sharing discussion and their preschoolers' abstract language development. *American Journal of Speech Language Pathology*, 40, 1261-1271.

- Yoder, P.J., Hooshyar, N., Klee, T. ve Schaffer, M. (1996). Comparisons of the types of child utterances mothers expand in children with language delays and with down syndrome. *Journal of Intellectual Disability Research*, 40(6), 557-567.
- Yoder, P. ve Warren, S. (1998). Maternal responsivity predicts the prelinguistic communication intervention that facilitates generalized intentional communication. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 41, 1207-1219.
- Yoder, P. J., Kaiser, A. P., Alpert, C. ve Fischer, R. (1993). Following the child's lead whwn teaching nouns to preschoolers with mental retardation. *Journal of Speech and Hearing Research*, 36, 158-167.